

Передмова

— Мартіне, тебе запрошують на кінопроби у сучасній адаптації Шерлока Холмса.

— Отакої!

У моїй голові увімкнувся сигнал тривоги. Що означає «сучасна» словами телебачення? Дедукція в стилі реп? Холмс і Вотсон мчать у «лексусі» Лондоном до місця, де на них чекає Лестрейд — прикута до візка лесбійка, що віддає перевагу важким наркотикам за обідом?

Насправді, якщо прочитати рецензії в «Дейлі Мейл», виходить, що саме так у нас і вийшло. Але я відволікся... Я остерігався, що Холмса зроблять «крутим». І не в позитивному сенсі. Крутим, як у телевізорі. А це, знаєте, не круто. І ще я трохи побоювався, що ми сильно відхилимося від оригінальної історії, хоча, як ви вже здогадались, я не читав жодної з них.

Конан Дойл? Годиться. Собака Баскервілів? Годиться (я буду дивитись будь-яку версію, яку ви схочете мені підкинути). Ретбоун і Брюс? Авжеж, так (моя перша точка зіткнення з Холмсом і, як на мене, все ще геніальна).

Хороші новини (так, так, крім Моффата і Гатісса, про них пізніше): вони хотіли, щоб Холмса зіграв Бенедикт Камбербетч. Що ж, мені подобається це рішення.

ня. Я завжди захоплювався його роботою і бачив його в ролі Шерлока, не проблема.

Але мою кандидатуру розглядали на роль Вотсона. Це добре? Чи цікава ця роль? Мене не надто приваблювала перспектива тупцювати поза кадром, в той час як хтось інший виблискує своїми талантами.

Крім того, при всій моїй величезній повазі до Найджела Брюса (мого особистого Вотсона), він був десь на 731 рік старший за мене під час його перебування на посаді (принаймні, так здавалось — то були давні часи, напевно, йому тоді було лише 26 років).

Але коли я отримав сценарій, одразу все — абсолютно все — стало на свої місця. Загальна атмосфера, темп, відносини між Шерлоком і Джоном, рівновага між сценами дії і тим, що мені подобається називати «діалогом» — все це просто злітало зі сторінок і викликало моє захоплення. Воно й не дивно, Стівен Моффат і Марк Гатісс дійсно гарні, дійсно шановані сценаристи. Вотсон виявився набагато активнішим, ніж я очікував. Їм це вдалося — прибрави «тюхтія» і додали «розбишаки».

Гадаю, те, що Стівен і Марк зробили з «Шерлоком» як сценаристи — це справжнє диво. Їхні винаходи та інновації близькі до геніальності, якщо вона існує. Але матеріал Конан Дойла, як я невдовзі з'ясував, був значно «сучаснішим» і менш затишним, ніж я собі уявляв.

Джон був військовим лікарем, якого звільнили з військової служби в Афганістані через інвалідність, але він залишився фізично дієздатною людиною, як і в оригінальній історії. На ту мить я ще не читав творів Артура Конан Дойла. Але коли я погодився на роль Джона, то почав потроху знайомитись зі своїм оригі-

нальним персонажем. І досі продовжую знайомство. Такі речі не терплять поспіху і, на щастя, в мене ще є безліч матеріалу для читання.

Ці оповідання просто благають, щоб їх екранізували — і не випадково, що їх екранізують частіше, ніж будь-який інший художній твір, який тільки спадає мені на думку. Не лише тому, що сюжети такі досконалі, хоча вони дійсно досконалі. І не тому, що персонажі так добре розкриті, хоча вони насправді добре розкриті. Діалоги просто неймовірні! Що більше я читаю, то більше впізнаю в різних теле- та кіноекранізаціях цілі фрагменти Дойлівських діалогів, абсолютно незмінних. У них є драма. І справжня дотепність. Книжка, яку ви тримаєте в руках, — гарний тому приклад.

Я лише скажу, що в ній з'являється Мері Морстен, і це добра новина для Джона Вотсона. Решту ви можете дізнатись та порадіти цьому самостійно.

Мартін Фріман

Розділ 1

Наука робити висновки

Шерлок Холмс узяв з каміна пляшечку і вийняв з акуратного сап'янового несесера шприц для підшкірних ін'єкцій. Довгими білими нервовими пальцями він вставив голку і закотив манжету лівого рукава сорочки. Якийсь час він замислено дивився на свою мускулясту руку із слідами численних уколів. Потім встромив гостру голку під шкіру, натиснув на поршень і, задоволено зітхнувши, відкинувся на спинку обтягнутого оксамитом крісла.

Тричі на день протягом багатьох місяців я ставав свідком цієї вистави, але мій розум не міг до неї звикнути. Навпаки, з дня на день це видовище дедалі більше мене дратувало, а моє сумління щоночі докоряло мені за те, що я не наважуюсь протестувати проти цих уколів. Знову й знову я давав собі слово, що неодмінно висловлю все, що думаю про цю звичку, проте в холодній, безпристрасній поведінці мого компаньйона було щось таке, що робило його не тією людиною, з якою можна було дозволити собі бодай щось схоже на безцеремонність. Його гострий розум, владний характер та багато інших незвичайних особливостей, про які я вже знав із власного досвіду, змушували мене боязко утримуватись від докорів.

Але того дня чи то завдяки випитому під час сніданку вина, чи то через обурення, викликане його впертістю, я раптом відчув, що терпець мені урвався.

— Що сьогодні, — спитав я, — морфій чи кокаїн?

— Кокаїн, — відповів Холмс. — Семипроцентний. Хочете спробувати?

— Ні, нізащо, — різко відказав я. — Мій організм ще не зовсім оговтався від афганської кампанії. Не можу дозволити собі піддавати його зайвому навантаженню.

Холмс посміхнувся з моєї гарячкості.

— Можливо, Вотсоне, ви маєте рацію, — сказав він. — Згоден, що наркотики дуже шкодять здоров'ю. Але я вважаю, що вони неабияк стимулюють мозок і прояснюють думки, отож їхньою побічною дією можна знехтувати.

— Але подумайте, — палко вигукнув я, — яку ціну ви платите! Можливо, ваш мозок, як ви кажете, збуджується, розбурхується, та це патологічний і психічно нездоровий процес, який призводить до переродження чутливих тканин і може закінчитись стійким недомством. Вам також відомо, що вас чекає жахливий занепад сил. Отож така гра навряд чи варта свічок. Навіщо вам заради скороминутого задоволення ризикувати втратити ті великі таланти, якими вас обдаровано? І запам'ятайте, я кажу це зараз не як товариш товаришу, а як медик, який певною мірою відповідає за ваше здоров'я.

Холмс не образився. Навпаки, він склав пучки пальців разом і сперся ліктями на бильця крісла як людина, якій подобається розмова.

— Мій мозок бунтує проти застійності, — сказав він. — Дайте мені якнайскладніші справи, дайте мені

якнайзаплутаніший тайнопис або проблему, і я потраплю в свою стихію. Тоді я зможу звільнитися від штучних стимуляторів. Але я ненавиджу похмуре одноманітне існування. Мій мозок вимагає напруженої роботи. Ось чому я вибрав собі таку професію, точніше, створив її, бо в світі я такий один-єдиний.

— Один-єдиний приватний детектив? — спитав я, звівши брови.

— Один-єдиний приватний детектив-консультант, — відповів Холмс. — У справах розслідування я є останньою і найвищою інстанцією апеляційного суду. Коли Грегсон, Лестрейд або Етелні Джонс сідають на мілину, — а це, до речі, їх звичайний стан, — справа потрапляє до мене. Я досліджую факти як експерт і даю висновок спеціаліста. Я не шукаю похвал. Моє ім'я не з'являється в газетах. Сама робота, задоволення від того, що я застосував свій власний метод розслідування, — найвища для мене нагорода. Та ви вже трохи знайомі з тим, як я працюю, згадайте хоч би справу Джефферсона Хоупа.

— Так, пам'ятаю, — полагіднішав я. — Мене вона тоді неймовірно вразила. Я навіть написав про неї й видав брошуру під трохи химерною назвою «Етюд у ясночервоних кольорах».

— Я проглядав її, — сказав Холмс. — І, правду кажучи, не можу привітати вас з успіхом. Розслідування злочину є, або повинно бути, точною наукою, й розповідати про нього слід у властивій науці холодній, позбавленій емоцій манері. А ви намагаєтесь прикрасити розслідування справи романтикою, а це все одно, що включити любовну історію в п'яту теорему Евкліда.

— Але ж любовна історія там справді була, — заперечив я. — Я не міг не дотримуватись фактів.

— Просто деякі факти взагалі не слід було згадувати або, розповідаючи про них, дотримуватись розумної пропорції. Єдине, що в цій справі заслуговує на увагу, — цікавий ланцюг міркувань від причин до наслідків, з допомогою якого мені вдалося її розплутати.

Мене розсердили його критичні зауваження, тому що я написав «Етюд» спеціально для того, щоб зробити йому приємність. Дратував мене також його егоїзм, на догоду якому кожний рядок моєї брошури я мав би присвятити його особливим заслугам. Протягом років, прожитих з Холмсом на Бейкер-стріт, я не раз помічав, що за його спокійною, розважливою манерою поводитись прозирає якесь дрібне марнолюбство. Проте я нічого йому не відповів, розтираючи поранену ногу. Колись її прострелила афганська куля, і хоч це не заважало мені ходити, але на зміну погоди нога завжди ніла.

— Віднедавна я почав брати участь у розслідуванні кримінальних справ на континенті, — промовив Холмс, натоптуючи свою стару вересову люльку. — Минулого тижня зі мною консультувався Франсуа ле-Віллар, який, ви мабуть знаєте, висунувся останнім часом у число кращих детективів Франції. У нього чудова кельтська інтуїція, але йому дуже бракує спеціальних знань, необхідних для подальшого вдосконалення. Справа стосувалась заповіту і мала деякі цікаві моменти. Я нагадав ле-Віллару два подібні випадки — один розглядався у Ризі у 1857 році, а другий — в Сент-Луїсі в 1871-му, вони підказали йому правильне рішення. Ось його лист з подякою за допомогу.

Кажучи це, Холмс кинув мені пом'ятий аркуш паперу іноземного виробництва. Я подивився на останні рядки, і в очі мені впала безліч знаків оклику і такі слова, як *magnifiques, coup-de-martre ma tours-de-force*¹, що свідчили про захват і глибоку вдячність француза.

— Він пише як учень своєму вчителю, — зауважив я.

— О, він переоцінює мою допомогу, — байдуже відповів Шерлок Холмс. — У нього самого неабиякий хист. Він має дві якості з трьох необхідних для ідеального детектива. У нього є вміння спостерігати і вміння робити висновки. Йому ще бракує знань, але з часом вони у нього будуть. Тепер він перекладає французькою мовою мої друковані праці.

— Ваші друковані праці?

— О, ви хіба не знали? — засміявся Холмс. — Так, я винний в тому, що написав кілька монографій. Одна з них, наприклад, має назву «Відмінності між попелом тютюну різних сортів». У ній я описую сто сорок видів сигарного, сигаретного й люлькового попелу, супроводжуючи все це кольоровими ілюстраціями, які показують, чим вони різняться. Попіл постійно фігурує в усіх кримінальних справах і має іноді найвирішальніше значення як ключ до розгадки злочину. Якщо ви, наприклад, з певністю можете визначити, що вбивство скоїла людина, яка курить індійський тютюн «лунках», то це, зрозуміло, звужить поле для пошуків. Для натренованого ока відмінність між чорним попелом трихінопольського тютюну і білим пухнастим «пташиного ока» така ж очевидна, як відмінність між капустою і картоплею.

— У вас талант помічати дрібниці, — сказав я.

¹ Чудово, майстерно, неперевершено (*фр.*).

— Так, я розумію всю їх важливість. Ще є монографія про відбитки слідів з примітками про те, як їх зберігати за допомогою гіпсу. А ось невелике цікаве дослідження про вплив професії на форму руки з літографіями рук покрівельника, моряка, різьб'яра по дереву, складальника, ткача й шліфувальника алмазів. Це дослідження має велике практичне значення для детектива, який ставиться до своєї професії як до науки. Воно може стати в добрій пригоді тоді, коли доводиться ідентифікувати труп або коли треба встановити рід занять злочинців. Але, бачу, я вже набрид вам балаканиною про своє хобі.

— Анітрохи, — переконано заперечив я. — Все це для мене дуже цікаво, особливо тому, що я мав нагоду бути свідком того, як ви на практиці застосовуєте свій метод. Але ви тільки що говорили про вміння спостерігати й уміння робити висновки. Одне, безумовно, деякою мірою включає в себе й друге.

— Ну, навряд чи це так, — відповів Холмс, зручно вмоцнюючись у кріслі й пускаючи товсті кільця синього диму зі своєї люльки. — Наприклад, спостереження підказує мені, що цього ранку ви були на пошті на Вігмор-стріт, але вміння робити висновки повідомляє мені про те, що там ви надсилали телеграму.

— Ваша правда! — підтвердив я. — Правда про одне й про друге! Але, мушу зізнатись, я не розумію, як ви дійшли такого висновку. Я зайшов на пошту несподівано для самого себе і нікому про це не казав.

— Простіше простого, — засміявся Холмс, побачивши, що я здивований. — Так просто, що будь-які пояснення зайві, проте на ваших відвідинах пошти можна показати відмінність між умінням спостерігати і вмін-

ням робити висновки. Спостереження показало мені, що до підошви вашого черевика прилипло трохи червонуватого ґрунту. А навпроти пошти на Вігмор-стріт розрили тротуар і насипали землі, яка лежить так, що важко на неї не наступити, заходячи на пошту. Ґрунт там своєрідного червонуватого відтінку, такого, наскільки я знаю, поблизу ніде немає. Ось що дало спостереження. Решта — вміння робити висновки.

— А як ви дізнались про телеграму?

— Ну, я напевно знав, що ніякого листа ви не писали, бо весь ранок просидів навпроти вас. Я також бачу у висунутій шухляді вашого письмового столу цілий аркуш поштових марок і пачку поштових листівок. Отож для чого ви мали йти на пошту, як не для того, щоб надіслати телеграму? Відкиньте все, чого не могло бути, і в підсумку залишиться саме те, що є істиною.

— Все було саме так, — помовчавши, промовив я. — Але цей випадок, як ви сказали, якнайпростіший. Ви не будете вважати мене надто набридливим, якщо я піддам ваш метод більш жорсткому випробуванню?

— Навпаки, — відповів Холмс, — це врятує мене від другої дози кокаїну. Я готовий з радістю розв'язати будь-яку задачу, яку ви мені запропонуєте.

— Я чув, як ви казали, що людині, яка постійно користується якоюсь річчю, важко не залишити на ній відбитків своєї індивідуальності, й досвідчене око здатне їх прочитати. Ось у мене кишеньковий годинник, він віднедавна належить мені. Розкажіть, якщо ваша ласка, про вдачу або звички його останнього власника.

Я передав Холмсу годинник, відчуваючи в душі певне задоволення, бо таке випробування, на мою думку,

пройти було неможливо, а мені хотілось трохи провчити його, щоб він перестав удаватись до повчального тону, що з ним іноді траплялось. Він потримав годинник у руці, немовби зважуючи його, уважно роздивився циферблат, відкрив задню кришку і оглянув механізм спочатку неозброєним оком, потім крізь сильну лупу. Я ледве стримав посмішку, дивлячись на його засмучене обличчя, коли він, закривши нарешті кришку, повернув мені годинник.

— Навряд чи тут можна що-небудь побачити, — промовив він. — Нещодавно цей годинник був у чистці, а це позбавляє мене можливості роздивитись найбільш промовисті деталі.

Подумки я звинуватив Холмса у тому, що він, намагаючись виправдати свою невдачу, вдався до такої непереконливої відмовки. Про що міг би він дізнатись, якби годинник не було почищено?

— І хоч огляд годинника мені майже нічого не дав, проте він був не зовсім марний, — зауважив Холмс, замислено дивлячись у стелю. — Поправте мене, якщо я помилюсь, але годинник, на мою думку, належить вашому старшому брату, який успадкував його від батька.

— Такого висновку ви дійшли, звичайно завдяки ініціалам «Г» та «В» на кришці?

— Саме так. «В» означає ваше прізвище. Годинник зроблено приблизно п'ятдесят років тому, ініціалам стільки ж років, отже їх було вигравірувано для людини старшого покоління. Сімейні дорогоцінності зазвичай переходять до старшого сина, а його ім'я скоріше за все таке ж, як у батька. А ваш батько, якщо пам'ять мене не зраджує, помер багато років тому. Отож годинник перейшов до вашого старшого брата.